

# Inhoud

	Inleiding	7
1	Wanneer is het Martenahuis gebouwd?	11
2	Bij een kasteel hoort een ridder, toch?	12
3	Een wonder van geleerdheid	15
4	Carel van Sternsee	16
5	Levenslang verbonden: Saepke van Vervou en het Martenahuis	19
6	Worp van Ropta	20
7	De oudste kast van Nederland?	23
8	Titia en Sjoerd zo goed als nieuw	25
9	Het Italiaanse uitzicht	27
10	Een unieke bijbel	30
11	Een vette koe	32
12	Something old, something new ...	34
13	De apotheker en het hert	37
14	Treurig portret	38
15	Een ketting voor Hyke Mulder	40
16	Opereer jezelf	45
17	Familietafereel met hondje	46
18	De tiende achterkleinzoon van Mancadan	49
19	Een houtverzameling die te laat kwam	51
20	De rondrennende dokter	55
21	De door de duivel bezeten Franeker jongen	56
22	De letterlap van Klaaske	59
23	Brand!	60
24	De vele gezichten van Napoleon	63
25	De vrienden van de doktersvrouw	65
26	Een bureaubakje waar je stil van wordt	66

27	Een koninklijk portret	69
28	Een wandeling van 290 kilometer. En weer terug	70
29	Emmastraat 5	72
30	Franciscus van Assisi	73
31	Franicker is een sierlijke stad	75
32	Geschiedenissen des Aardkloots	79
33	Haar als herinnering	80
34	Herkomst onbekend	83
35	Hessel van Martena is een kopie van een kopie	84
36	Het beleg van Franeker	87
37	Het oordeel van Salomon	89
38	Het 'Wintertje' van Ids	93
39	Is deze Van Meegeren echt?	94
40	It Sjúkelân: van waterburcht naar heilige grond	96
41	Je noemt je kind toch niet Kenau?	99
42	Jelle Banga, sloper van de Dongjumerpoort	101
43	Markiezin De Saint Aulaire uit Franeker	104
44	Gedenk te sterven!	106
45	Meneer De Boer	109
46	Pieter Idserts Portier: man van de scheepjes	110
47	Sinterklaas?	113
48	Straatnaambordje	114
49	Superieur geknipt	117
50	Theeservies met poesiealbumplaatjes	118
51	Tsaar Peterhuisje	121
52	Vonken vangen	123
53	De Martenatuin	124

Auteurs 127

## Inleiding

Het ontstaan van dit boek is heel geleidelijk gegaan. Elke week schreef ik, om en om met conservator Marjan Brouwer, een column voor de *Franeker Courant*. Eerder al had ik een serie columns voor het *Friesch Dagblad* geschreven over de collectie van Museum Martena. Zo'n museumcollectie is een onuitputtelijke bron van verhalen en anekdotes. Over de meest banale dingen uit de collectie valt nog een verhaal te schrijven. Waarna dat ding opeens veel minder banaal wordt.

Zo is dit boek een verzameling geworden van verhalen over topstukken en spulletjes. Vaak valt te lezen dat we eigenlijk niet weten hoe en waarom een bepaald stuk in de collectie terecht is gekomen. Maar zodra een object een uniek registratienummer heeft, is het een Museumstuk (met een hoofdletter). En zo'n Museumstuk wordt met alle eards behandeld. Dus zo kan het gebeuren dat u een verhaal tegenkomt over een roestig straatnaambordje of een onooglijk beeldje van Napoleon. Maar er zijn net zo goed verhalen over de oudst bekende renaissancekast van de Noordelijke Nederlanden of de unieke collectie van Anna Maria van Schurman. Er is ook veel aandacht voor ons belangrijkste Museumstuk, het fantastische Martenahuis waar het museum vanaf 2006 in gevestigd is. Het huis zelf én zijn bewoners zijn een rijke bron van verhalen.

Dit boek kon tot stand komen door de steun van de Vrienden van Museum Martena. Deze stichting steunt eens per jaar een project van het museum en voor het bijzondere jaar 2024 hebben zij gekozen voor dit boek. In 2024 is de herinrichting van het museum vrijwel voltooid. Dat leek ons een goede aanleiding voor dit boek over onze collectie. De collectie is tenslotte onze reden van bestaan, de basis voor alles wat wij doen in het museum.

Ons motto voor Museum Martena is 'Voel het Verleden'. Alle zintuigen worden gebruikt tijdens een bezoek aan het museum. Veel objecten mogen bij ons aangeraakt worden, er staat altijd verse thee klaar in onze Tuinkamer.

Ook kijken we niet meer vreemd op wanneer iemand enthousiast het harmonium bespeelt of als bezoekers in een vierstemmig gezang uitbarsten in onze marmeren gang, omdat de akoestiek daar zo mooi is.

Daar worden we blij van in dit museum. We hopen dat u blij wordt van de verhalen uit het museum en dat dit boek een aanleiding is om terug te denken aan dat mooie stadsmuseum in Franeker.

Manon Borst  
Directeur Museum Martena

# Voel het Verleden

– motto Museum Martena



PLAT DUC SARGUÏ PHU



12

98

# I

## Wanneer is het Martenahuis gebouwd?

In het steegje naast het Martenahuis, is een prachtige gevelsteen te vinden. Het wapen van Albrecht van Saksen staat erop afgebeeld. Boven het wapen is de tekst *Alb. Duc. Sax. Gub. Phr.* te lezen. Dit woud aan afkortingen betekent: Albrecht, hertog van Saksen, ‘gubernator’ (gouverneur) van Fryslân. Rondom het wapen is het ordeteken van het Gulden Vlies in goud afgebeeld. In 1475 wordt Albrecht van Saksen tot deze zeer exclusieve riddersorde toegelaten. Onder het wapen staat het jaartal 1498.

Dat jaartal heeft tot veel verwarring geleid. Vaak denkt men dat dit jaartal slaat op het jaar waarin wordt gestart met de bouw van het Martenahuis. Maar uit bouwhistorisch onderzoek is gebleken dat het huis van rond 1506 is. Het onderzoek naar de nog originele kap van het pand en de balken op de zolder heeft dit uitgewezen.

Op zich is het niet vreemd dat het wapen van de Hertog van Saksen in het Martenahuis te zien is. Hessel van Martena, de bouwer en eerste eigenaar van het pand, heeft een bijzondere band met de Hertog van Saksen. Hessel is een van de Friese edelen die ervoor zorgt dat Fryslân voortaan onder het bewind van de Saksers valt. Hij verkwanselt op die manier de Friese vrijheid. Het verzoek aan de Saksers maakt Hessel een van de rijkste Friezen van zijn tijd. Hij verdient veel geld door zijn taak als belastinginner die hij met steun van de hertog uitvoert. Met die bakken geld is het voor hem een koud kunstje om een van de meest voorname huizen van Franeker te bouwen.

Toch is de gevelsteen waarschijnlijk niet vanaf het prille begin onderdeel van het Martenahuis. Vermoedelijk wordt de steen in het Sjaerdemaslot geplaatst als de Hertog van Saksen hier gaat wonen in 1498. Als het slot na 1725 wordt afgebroken, bewaart men de gevelsteen, die daarna in de zijgevel van het Martenahuis wordt geplaatst.

## 2

### Bij een kasteel hoort een ridder, toch?

Museum Martena noemt zich wel stadskasteel. En dat klopt ook, want het Martenahuis is rond 1506 gebouwd als verdedigingswerk, met reusachtig dikke muren en een toren waar de enige ingang tot het huis zich dan bevindt. Dat de toegangsdeur in de toren zit is handig: als de vijand de toren wil binnendringen, kun je 'm bij de deur direct neersteken, een lel met je hellebaard verkopen of vanuit de toren met je kruisboog beschieten.

Bij een kasteel hoort een ridder, zou je denken. De bouwer van het Martenahuis is Hessel van Martena. Hessel is van huis uit geen ridder, maar gewoon een ambitieuze Fries die rijk wordt in dienst van de hertog van Saksen, die een tijdje in Fryslân de baas is. En warempel, in 1515 wordt Hessel tot ridder geslagen. Over deze ridderslag wordt door tijdgenoten weleens wat smalend gedaan, maar nu woont er tenminste wel een echte ridder op het stadskasteel. Maar niet voor lang, want in 1517 gaat Hessel op bedevaart naar het Heilige Land en overlijdt op de terugreis door ziekte of uitputting. Hessel heeft geen zoon die zijn titel kan erven, dus zit het Martenahuis weer zonder ridder.

Na ridder Hessel heeft er nooit meer een ridder in het Martenahuis gewoond. Hessel heeft vier dochters en een vrouw, en die mogen zich niet in een harnas hissen en zich voortaan ridderes noemen. Zo is het Martenahuis sinds 1517 een kasteel zonder ridder.







# 3

## Een wonder van geleerdheid

Anna Maria van Schurman (1607-1678) is zo geleerd dat men haar als een wonder beschouwt. De belangrijkste taak van vrouwen in haar tijd is zorgen voor nageslacht en het gesmeerd laten verlopen van de huishouding. Maar vader Frederik van Schurman ziet dat zijn dochter slimmer is dan haar broers en hij laat haar ook Grieks en Latijn leren. Zij ontwikkelt zich tot een studiebol, die in zeven talen kan schrijven en daarnaast ook talen als Syrisch, Aramees en Ethiopisch bestudeert. Koninginnen en geleerden lopen haar deur plat. Haar boeken staan in bibliotheken in heel Europa. Als eerste vrouw in de Nederlanden mag zij colleges aan de universiteit bijwonen. Wel achter een gordijntje, anders raken de heren studenten te veel over hun theewater.

Anna Maria moet het druk hebben gehad met haar studie, maar toch heeft ze tijd om ook te tekenen, schilderen, etsen, borduren en in hout te snijden.

Ze belooft haar vader op zijn sterfbed om nooit te trouwen, waardoor ze natuurlijk tijd overhoudt die ze niet hoeft te besteden aan man of kinderen. Voor de huishouding heeft ze haar personeel.

Anna Maria is haar hele leven heel religieus en treedt op latere leeftijd toe tot de omstreden huisgemeente van prediker Jean de Labadie. Hij is een onruststoker volgens velen. Haar geleerde vrienden trekken hun handen van haar af. Ze is bezoedeld, 'een wolk is voor haar verstand geschoven'. In Wiuwert vindt de opgejaagde groep Labadisten rust. Hier overlijdt Anna Maria als ze 72 is, haar graf is nooit gevonden. Het verhaal dat Anna Maria een van de beroemde mummies uit Wiuwert is, is nooit bevestigd door onderzoek. Een vergelijking van het DNA van de vrouwelijke mummies in Wiuwert en die van de familieleden van Anna Maria in het familiegraf in de kerk van Huizum, zou misschien opheldering kunnen verschaffen.

# 4

## Carel van Sternsee

In Franeker lopen op hoogtijdagen regelmatig de Sternse Slotlanders door de stad. Dat de naam van deze showband iets met het terrein in Franeker te maken heeft waar het enige echte kasteel met slotgracht in Fryslân gestaan heeft, dat weten de meesten wel. Maar waar dat Sternse op slaat?

In Museum Martena hangt een portret van Carel van Sternsee (1551-1615), dat door de Stichting Klaarkampster Weeshuis in bruikleen is gegeven aan het museum. Van Sternsee is een van de eerste voogden van het Klaarkampster Weeshuis in Franeker. Door zijn huwelijk met Lucia van Cammingha is hij eigenaar van het Sjaerdemaslot in Franeker. Na Carels dood wordt het slot ook wel het Sternse Slot genoemd. Omdat het testament van Carel bewaard is gebleven, weten we dat hij heel wat landerijen in Fryslân bezat. Sternsee heeft samen met Lucia geen kinderen en hij laat al zijn bezittingen na aan verre verwanten. Voorwaarde is wel dat zij de naam en het wapen van Sternsee gaan voeren. Met allerlei ingewikkelde

noodgrepen probeert Carel om zijn naam na zijn dood te laten voortleven.

Na de dood van Carel van Sternsee in 1615 wordt de inboedel van het Sternse Slot verkocht. Van heinde en ver komen mensen om de bezittingen van Carel en Lucia te bekijken. De lijst met alle bezittingen is bewaard gebleven en beslaat meer dan honderd foliobladen. Omdat ook de kopers van de spullen bekend zijn, weten we dat er heel wat adel, professoren, boekhandelaren, studenten en uitdragers belangstelling hadden. In de boedel wordt ook een kakstoel (kinderstoel), speelgoed en kinderkleding beschreven, daarom vermoeden we dat het echtpaar toch kinderen gehad heeft, die waarschijnlijk jong gestorven zijn.

Naast gewone gebruiksvoorwerpen was er ook goud en zilver, boeken en 72 schilderijen. Of tussen deze schilderijen het portret van Worp van Ropta zat, staat niet beschreven. Het levensgrote portret van Worp hangt nu in het museum. Aangezien Worp de opa van Carel van Sternsee is, zou het niet verwonderlijk zijn als het portret via hem in Franeker is terechtgekomen.

Ondanks alle moeite die Carel heeft gedaan om zijn achternaam te laten voortleven, is deze toch een beetje in de vergetelheid geraakt. De Sternse Slotlanders houden de naam nog hoog.







# 5

## Levenslang verbonden: Saepke van Vervou en het Martenahuis

Op de bel-etage van het museum hangt een meer dan levensgroot portret van Saepke van Vervou (1613-1671). Het enorme schilderij is in 1630 geschilderd door de schilder L.J. Woutersin, van wie slechts twee schilderijen bekend zijn. Saepke is 17 jaar oud als dit zeer chique staatsieportret van haar geschilderd wordt. Zij is een achterkleindochter van Hessel van Martena en woont vrijwel haar hele leven in het Martenahuis.

Als Saepke 22 is, trouwt zij met de twintig jaar oudere Wytze van Cammingha (1592-1641). Pikant detail is dat Wytzes broer getrouwd is met de moeder van Saepke. Met dit huwelijk wordt Saepke de vrijvrouw van Ameland, aangezien met de dood van haar stiefvader annex zwager, de titel van vrijheer van Ameland naar Wytze gaat. In 1641 sterft Wytze, dus Saepke wordt weduwe als ze 28 is. Ze verhuist van het slot op Ballum terug naar het Martenahuis, waar ze in grote rijkdom leeft. In 1643 hertrouwt ze,

weer met een veel oudere man. Het is de 56 jaar oude Joachim Andreae, een edelman uit Pommeren. Hij is professor aan de universiteit van Franeker en is ook een hoge Friese ambtenaar. In 1655 sterft hij en is Saepke voor de tweede keer weduwe. Beide huwelijken van Saepke blijven kinderloos.

Als in 1664 graaf Maurits terugkomt van de begrafenis van stadhouder Willem Frederik, zakt hij in Franeker door de brug. Hij wordt meer dood dan levend uit het water gehaald en meteen naar het Martenahuis gebracht, waar hij een halfjaar verpleegd wordt door Saepke. Door haar goede zorgen komt de roemruchte graaf er weer bovenop.

Het schilderij in Museum Martena van onze Saepke heeft hier altijd gehangen. Het is nooit verhuisd, nooit uit de lijst gehaald of verdoekt. Hierdoor is dit schilderij het enige in Nederland bekende zeventiende-eeuwse schilderij waarbij het doek nog steeds met de originele zeventiende-eeuwse touwtjes aan de lijst is bevestigd.

# 6

## Worp van Ropta

Naast het grote portret van Sophia van Vervou heeft Museum Martena nog zo'n joekel van een schilderij. Dit is de oudste van onze manshoge pronkstukken. Het is een afbeelding van de grietman van Oost Dongeradeel, Worp van Ropta (1504-1551).

De oudst bekende meer dan levensgrote afbeelding is die van hertog Hendrik van Saksen uit 1514. Pas in de zeventiende eeuw neemt het op deze schaal schilderen van personen in Nederland een hoge vlucht. De bekendste voorbeelden zijn de huwelijksportretten van Marten en Oopjen geschilderd door Rembrandt. Het portret van Worp is dus een heel vroeg (en bovendien Fries) voorbeeld.

Het schilderij van Worp van Ropta is waarschijnlijk ooit in Franeker terechtgekomen door toedoen van zijn kleinzoon Carel van Sternsee. Worp was Carels opa van moeders kant. Carel heeft het gigantische portret waarschijnlijk geërfd. Omdat hij op het Camminghaslot in Franeker woonde, had hij – naar alle gedachten – wel een wandje over waar het

schilderij op paste. In 1902 is het portret aangekocht door het Rijksmuseum en daar in de collectie gekomen. Museum Martena heeft het in 2007 in bruikleen gevraagd en gekregen.

Worp is 38 als hij in volle glorie geschilderd wordt. Het is niet bekend wie het schilderij in 1542 gemaakt heeft. Worp is op het hoogtepunt van zijn macht afgebeeld. In de tekst op het schilderij staat dat hij is aangesteld door de keizer van het Heilige Roomse Rijk, Karel de Vijfde. Worp heeft een zwaard om en heeft in zijn hand een dolk. De korte zwarte cape geeft hem een enorm postuur. De tekst boven zijn hoofd luidt:

*Worp Ropta van wegen Römischer  
Keiserlicher Maiestaet Grietman  
over Doncardeel zra sue etates 38  
ipsa die qua factum A<sup>o</sup> 1542 den  
2osten Octobris.*

Een ontroerend detail op zijn portret zijn de twee ringen die hij aan de ringvinger van zijn linker hand draagt. Hierop staan de initialen van zijn twee overleden echtgenotes.

In 1551 sterft Worp en met hem sterft de naam Van Ropta uit. Gelukkig hebben we door toedoen van zijn kleinzoon Carel nog altijd een gezicht bij de naam.